

DEMOGRAFSKI RAZVITAK ZAPADNOHERCEGOVAČKE ŽUPANIJE OD 1961. DO 2011. GODINE

Jelica Galic¹

Primljeno: 07.04.2016. | Prihvaćeno: 29.10.2016.

SAŽETAK: U ovom se radu analizira demografski razvitak Zapadnohercegovačke županije u čijem sastavu su četiri opštine: Grude, Ljubuški, Posušje i Široki Brijeg. Istraživanje obuhvata period od 1961-2011. godine uključujući pet popisnih godina. Analiza se vrši na osnovu statističkih podataka i anketiranja. Zapadnohercegovačka županija tradicionalno je emigracijsko područje koje je već decenijama zahvaćeno procesom depopulacije. Brdsko-planinsko područje je značajnije počelo pustošiti nakon Drugog svetskog rata, dok su gradski prostori, inače centri imigracija, stvarali područja i žarišta ekonomskog i opšteg razvitka Zapadnohercegovačke županije. Depopulaciju je u naseljenim mestima planinskog dela Županije (brdski prostori) pratilo napuštanje tradicionalnih privrednih aktivnosti (u prvom redu zemljoradnje i stočarstva). Tada je došlo je do pojave socijalnog pustošenja, promena u krajoliku te izumiranja pojedinih naselja. Tome su pridoneli faktori, kao što su ekonomska emigracija, urbanizacija, industrijalizacija te snažan razvitak centralnih i prigradskih naselja. Najznačajniji uticaj imali su znatno iseljavanje stanovništva u drugoj polovini 20. veka, direktne i indirektne posledice dvaju svetskih ratova, zatim različite epidemije, agrarna reforma, ekonomske krize koje su se u nekoliko navrata javljale tokom pedesetogodišnjeg perioda.

Ključne reči: Zapadnohercegovačka županija, demografski razvitak, ekonomska emigracija, depopulacija

UVOD

Nakon Drugoga svetskog rata područje Bosne i Hercegovini bilo je, kao i većina evropskih zemalja, poslednjih je nekoliko decenija suočeno s brojnim demografskim problemima kojima se pridodaje dosta pažnje. Poznavanje demografske situacije na nekom prostoru je od iznimne važnosti za donošenje brojnih odluka u javnom i privatnom sektoru. Područje koje se analizira u ovome radu odnosi se na funkcionalno vezano za Zapadnohercegovačku županiju, jednu od deset kantona/županija u FBiH. Proučavani prostor obuhvata 100 naseljenih mesta (96 seoskih i četiri gradska naselja).

¹ Druga osnovna škola, Pecara bb, 88220 Široki Brijeg, Bosna i Hercegovina; jelica.galic@tel.net.ba

U radu se analizira promena broja stanovnika Zapadnohercegovačke županije u periodu 1961-2011. godine koja je znatnim delom rezultat demografskih, ekonomskih i političkih promena koje su obeležile taj period. Životni vek stanovništva značajno se produžio u poslednjih šezdesetak godina, a stanovništvo je bilo izloženo brojnim faktorima koji su menjali njegove strukturne i dinamičke karakteristike. Stanovnici naselja u brdskim područjima najvećim su delom tradicionalno vezani za poljoprivredu i stočarstvo, što je uvelike odredilo i demografski razvitak ovih naselja u uslovima privrednog i društvenog uspona prigradskih naselja. Deo stanovništva koji sada živi na određenom području imati će ključnu ulogu u određivanju demografske situacije u sledećih nekoliko decenija. Podaci o dinamici stanovništva u Zapadnohercegovačkoj županiji izuzetno su važni za primenu programa o punom i efikasnom korištenju ljudskih resursa.

Ovaj rad predstavlja opšte stanje demografskog razvitka Županije i promene broja stanovnika u posmatranom periodu. Dugotrajnim iseljavanjem i pogoršanjem starosnog sastava vremenom je došlo i do smanjenja stope prirodnog priraštaja. Uz emigraciju, zahvatila je i prirodna depopulacija koja se nastavila do danas, uz neprestano povećavanje prirodnog pada stanovništva. Starosna struktura počela se značajnije pogoršavati tokom osamdesetih godina 20. veka, a u znatnoj meri tome su doprinele migracije, te smanjen natalitet. Primetno starenje stanovništva takođe će uticati na smanjenje veličine radnog kontingenta tj. doći će do povećanja opterećenosti radno-aktivnog stanovništva starim stanovništvom. Demografski razvitak će biti izražen stopom ukupne promene broja stanovnika po opštinama u promilima.

IZVORI I METODE RADA

Prilikom izrade rada korišteni izvori statističkih službi Zapadnohercegovačke županije, Statistički bilteni i godišnjaci Zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine koji raspolažu relevantnim podacima, te strategije razvitka opština u Županiji koje svojom tematikom obuhvataju sadržine vezane za demografski razvitak Zapadnohercegovačke županije. Takođe, korištena je stručna literatura. U radu je korištena statistička metoda koja je primenjena prilikom analize statističkih podataka. Metoda analize i sinteze primenjena je u postupku proučavanja postojeće literature i izvora te izvođenja zaključaka na osnovu istih.

Problem predstavlja nepostojanje službenih popisa stanovništva nakon 1991. godine, već isključivo procena za 2011. godinu. Jasno je da se podaci između 1991. i 2011. godine ne mogu u potpunosti upoređivati s podacima prethodnih popisa pa ih treba uzeti sa rezervom. Nakon dvadeset i dve godine popis stanovništva je izvršen u Bosni i Hercegovini 2013. godine čiji preliminarni rezultati nisu potpuni i nedovoljno obrađeni, pa neće biti analizirani u ovom radu.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ ZAPADNOHERCEGOVAČKE ŽUPANIJE

Zapadnohercegovačka županija nalazi se u jugozapadnom delu Bosne i Hercegovine, i kao takva, graniči s Republikom Hrvatskom na njenom jugozapadnom delu, dok se sa istoka graniči s Hercegovačko-neretvanskom županijom, a na severu s Hercegbosanskom županijom/kantonom. Županija se prostire od severne strane planine Čvrsnice pa sve do granice s Republikom Hrvatskom. Županijsko sedište je u Širokom Brijegu. Pored opštine Široki Brijeg, Županija obuhvata i još tri opštine: Grude, Ljubuški i Posušje. Upravno i administrativno sedište Zapadnohercegovačke županije jest Široki Brijeg.

Županija je površinom (1.362,2 km²) i brojem stanovnika (81.433) sedmi po veličini kanton u Federaciji. Gustina naseljenosti Zapadnohercegovačke županije je ispod proseka Federacije (89,5 st./km²) i iznosi 59,8 st./km² (2010).

Što se prirodno-geografskih karakteristika tiče, Županija se nalazi na području kojega obeležavaju plodne doline, ali i visoki planinski masivi: Čvrsnica, Čabulja, Zavelim, Lib i Kušanovac. Područje Županije karakteriše i velika vertikalna raščlanjenost, s obzirom da je reč o području koji se nalazi na nadmorskim visinama koje se kreću u rasponu od 60 do 2 228 m. Skladno tome, Županija pripada dvema geografskim celinama, a reč je o Niskoj Hercegovini i Visokoj Hercegovini, kojoj pripada gotovo čitav severni deo Županije (Prostorni plan Županije Zapadnohercegovačke za period od 2008. do 2028. godine, 2012).

DEMOGRAFSKI RAZVITAK ZAPADNOHERCEGOVAČKE ŽUPANIJE

Savremeni demografski razvitak

Zapadnohercegovačka županija se u prvoj polovini 20. veka nalazila u ranoj podetapi demografske tranzicije te je migracija, uz smanjenu smrtnost, i dalje imala presudan uticaj u promeni broja stanovnika. Na žalost, ne postoje pouzdani podaci vitalne statistike do 1964. godine, tako da je vrlo teško govoriti o tačnim brojkama prirodnog kretanja stanovništva, već postoje samo sporadični podaci i procene. Međutim, iz tih podataka vidljivo je da su stope nataliteta bile dosta visoke. U to vreme stanovništvo se uglavnom bavilo delatnostima primarnog sektora, a za tradicionalna društva karakteristične su visoke stope nataliteta, koje su delom bile kompenzacijske, s obzirom na visoke stope smrtnosti odojčadi.

Na smanjen rast stanovništva značajno su uticali ekonomska kriza, ratna stradanja, ratni uslovi života, kao i smanjeni natalitet tokom ratnih godina (Lukic i drugi, 2012). Do 1953. godine promene broja stanovnika bile su spore. Međutim, u narednim decenijama došlo je do značajnih ekonomskih, političkih i demografskih promena koje su i danas vidljive u prostoru. Sve do kraja Drugog svetskog rata ovaj je prostor demografski stagnirao, a do značajnijeg povećanja broja stanovnika dolazi u posleratnom periodu (Markotić, 1973). Zapadnohercegovačka županija 70-ih godina počela je beležiti nešto povoljnije privredne trendove i međusobno se povezivati u kompaktniju celinu. Pritom

je došlo do političkih promena koje su, kao i mnogo puta u prošlosti, uzrokovale demografsku i privrednu stagnaciju te nazadovanje ovoga područja.

Slično se dogodilo nakon rata 90-ih kada se situacija dodatno pogoršala. Rat je doneo nove žrtve. Poratni oporavak i napredak usporavaju nesređene društveno-političke prilike na svim nivoima, a posebno na državnom nivou. Nakon devedesetih godina prošlog veka razvitak čitave Zapadnohercegovačke županije, gledano kroz istorijsko-geografski segment, usko je povezan s razvitkom Širokog Brijega kao urbanog centra te glavnog političkog i upravnog središta zapadne Hercegovine. Sam društveno-politički i ekonomski razvitak ovoga područja bio je određen povoljnim geografskim položajem i prirodno-geografskim uslovima. Tek krajem 20. veka započelo je intenzivnije saobraćajno povezivanje Županije s ostalim delovima regije, unutrašnjošću i susednom Hrvatskom. Osim toga, poboljšane su veze između pojedinih delova same Županije, pa su tako međusobno bili povezani svi naseljeni prostori unutar nje.

U ovom radu dat je samo kratak pregled uzroka promena broja stanovnika u Zapadnohercegovačkoj županiji. Ukoliko se situacija razmotri na nivou pojedinih delova Zapadnohercegovačke županije, moguće je doći do istog zaključka – iako su pojedina naselja županije zabeležila rast broja stanovnika, sva brdska i brdsko-planinska područja Županije su u procesu intenzivne depopulacije (Glamuzina i drugi, 2009).

Kontinuirani rast broja stanovnika na području centralnih naselja i susednim ruralnim naseljima, prisutan je kroz statistički prikaz od 1961. do 1991. godine ali i do danas, šta ukazuje na značajan stalni priliv stanovnika s perifernih brdskih i brdskoplaninskih područja Županije. Taj trend nastaviće se i nadalje, a biće rezultat privlačnosti s obzirom na funkcije centralnih naselja Županije, pri čemu poseban značaj ima koncentracija radnih i poslovno-proizvodnih delatnosti, koji uz veliki broj sadržaja javne namene takođe utiču na kvalitet života. Pri tome treba uvažavati potencijalno prisutne mogućnosti daljnje migracije stanovnika i iz drugih područja Bosne i Hercegovine prema ovom području.

Zapadnohercegovačka županija zaista je dobar primer područja u kojem je polarizovani razvitak doveo do depopulacije pojedinih delova, posebno udaljenih, uglavnom brdskih sela, i koncentracije stanovništva u gradu kao i prigradskim naseljima, pa je stoga danas teško zaustaviti negativne trendove koji su već decenijama prisutni na ovom području.

Kretanje broja stanovnika od 1961. do 2011. godine

Promena broja stanovnika u određenom periodu rezultat je interakcije triju procesa: rađanja, umiranja i migracija, koji čine dinamičke komponente promene broja stanovnika, a rezultiraju porastom, smanjenjem ili stagnacijom. Na interakciju ovih triju komponenti značajan uticaj imaju određeni prostorni i socioekonomski faktori te napredak tehnologije. Dakle, u prostorno-vremenskoj interakciji ovih triju komponenta dolazi do promena u broju stanovnika, gustini naseljenosti i sastavu stanovništva (Nejašmić, 2005).

Zapadnohercegovačka županija je tradicionalno emigraciono područje koje već decenijama depopulira. Na čitavom području proces depopulacije je započeo nakon Dru-

gog svetskog rata, dok su gradska područja i njihova okolina, inače centri imigracija, stvarali područja i žarišta ekonomskog i opšteg razvitka Zapadnohercegovačke županije. Depopulaciju u naseljenim mestima brdskog i planinskog dela Županije je pratilo napuštanje tradicionalnih privrednih aktivnosti (u prvom redu poljoprivrede i stočarstva), došlo je do pojave socijalnog ugara¹ (Crkvenčić, 1981), promena u krajoliku te izumiranja pojedinih naselja, na primer naselje Gostuša u okolini Širokog Brijega. S druge strane (1991. godine), nastala su nova naselja, ali njihov razvitak je vezan isključivo za statističko izdvajanje pojedinih zaseoka iz dotad postojećih naselja, na primer Drinovačko Brdo (naselje Drinovci) i Jabuka (naselje Tihaljina) u opštini Grude; Doci, Podvranić, Potkraj i Rujan (naselje Kočerini) u opštini Široki Brijeg. Podaci o broju stanovnika iz 2011. godine dobiveni su na temelju popisa vođenih od strane župnika devet župa opštine Široki Brijeg i ličnog anketiranja (Galić, 2012), dok za naselja opština Grude, Posušje i Ljubuški ne postoje demografski podaci pa je njihova procena o stanju u 2011. godini temeljena na proceni broja stanovnika čitave opštine, a na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku.

Na demografski razvitak Bosne i Hercegovine u celini, pa tako i područje Zapadnohercegovačke županije, najznačajniji uticaj imali su iseljavanje stanovništva u drugoj polovini 20. veka, direktno i indirektno posledice dvaju svetskih ratova, različite epidemije, agrarna reforma, ekonomske krize koje su se u nekoliko navrata javljale tokom 20. veka. Tome su pridoneli i ostali faktori, ekonomska emigracija od sredine šezdesetih godina 20. veka, urbanizacija, industrijalizacija te snažan razvitak središnjih naselja, deagrarizacija i deruralizacija, tranzicija nataliteta, rat u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini i devedesetih godina 20. veka, te neprimerena populaciona politika (Markotić, 2006a).

Visoke stope prirodnog priraštaja uspevale su kompenzovati gubitak stanovništva iseljavanjem, stoga je broj stanovnika uprkos svemu rastao. Ipak, dugotrajnim iseljavanjem i pogoršanjem starosnog sastava vremenom je došlo i do smanjenja stope prirodnog priraštaja. U drugoj polovini 20. veka ovaj kraj je, uz emigraciju, zahvatila i prirodna depopulacija koja se nastavila do danas, uz neprestano povećavanje prirodnog pada stanovništva (Bubalo-Živković i drugi, 2010).

Nakon Drugoga svetskog rata stanovništvo iz ruralnih naselja mahom se doseljavalo u centralna naselja Županije koja su u početku, razvitkom industrije, nudila radna mesta, a koja su bila jedan od glavnih privlačnih (pull) faktora. Kasnije su na preseljenje, osim ekonomskih, uticali i brojni drugi faktori (društveni, psihološki i drugo).

Depopulacija je započela u periodu od 1971. do 1981. godine i taj se trend nastavio do danas. Ovaj je proces uzrokovan iseljavanjem, budući da je prirodno kretanje u čitavom periodu do 1981. godine bilo pozitivno. U svakom slučaju, u poslednje dve decenije naselja u brdskim područjima izgubila su velik broj stanovnika. Međutim, rast broja stanovnika Zapadnohercegovačke županije u periodu od 1961. do 1981. godine bio je gotovo isključivo rezultat rasta broja stanovnika u opštinskim centrima i bližim naseljima i tek u periodu od 1981. do 1991. godine ostatak prigradskih naselja počinje značajnije demografski napredovati.

¹ Povećavanje neobrađenih površina zbog napuštanja sela i poljoprivrede—u širem značenju, deagrarizacija katkad označava proces smanjivanja seoskog stanovništva uopšte.

Županija beleži blagi pad broja stanovnika od 1991. do 2011. godine, što je vidljiva posledica iseljavanja stanovnika i ratnih događanja devedesetih godina. Prema podacima u tom periodu područje Županije beleži pad broja stanovništva za 4499 lica. Najveći pad imala je opština Ljubuški, za 3695 lica, što je posledica nezaposlenosti, odseljavanja i ratnih događanja, dok opština Grude beleži manje 718 lica u odnosu na 1991. godinu. Istovremeno je neznatan pad broja stanovnika na području opština Posušje i Široki Brijeg. Demografski rast zabeležen je većim delom u brdskim delovima Županije (manje nadmorske visine), što implicira oporavak seoskih naselja (Tabela 1).

Tabela 1. Kretanje broja stanovnika u opštinama Zapadnohercegovačke županije u periodu od 1961. do 2011. godine

Opština	1961.	1971.	1981.	1991.	2011.
Grude	18972	19203	17767	16358	15640
Široki Brijeg	24721	27282	26204	27160	27137
Ljubuški	26630	28269	27603	28340	24645
Posušje	15847	16882	16455	17134	17071
ZHŽ	86170	91636	88029	88992	84493

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. godine (1975); Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine, (1983); Popis stanovništva, domaćinstava/kućanstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine (1998); Zapadnohercegovački kanton u brojkama (2012); Podaci iz župa Zapadnohercegovačke županije (2011)

U posmatranom periodu (1961-2011) beleži se kontinuirani rast broja stanovnika u centralnim naseljima Županije, što ukazuje na stalni priliv stanovnika s perifernih područja opština prema središnjim gradskim naseljima. Taj trend je rezultat privlačnosti s obzirom na funkcije naselja, pri čemu poseban značaj ima koncentracija radnih i poslovno-proizvodnih delatnosti, koji uz veliki broj sadržaja javne namene također utiču na kvalitetu života.

Prema podacima iz popisnih godina u pedesetogodišnjem periodu demografske promene utiču na veličinu naselja na području cele Županije (Tabela 2). Iz već navedenih uzroka i prostornog rasporeda stanovništva posledica je povećanja broja najmanjih naselja. Broj naselja s manje od 200 stanovnika raste od 1981. godine u svim opštinama, uglavnom brdsko-planinska naselja, udaljenija od centralnih naselja Županije i glavnih saobraćajnica.

Stopa ukupne promene broja stanovnika po popisnim periodima ukazuje na varijabilnosti u odnosu na pojedine periode u svim opštinama Zapadnohercegovačke županije (Tabela 3). U svim popisnim periodima migracijska kretanja uslovljavaju stalnu pozitivnu stopu ukupne promene u centralnim i prigradskim naseljima. Primetna je negativna stopa ukupne promene u svim brdsko-planinskim naseljima Županije. Intenzivno odseljavanje iz brdskih područja Županije ima za posledicu negativnu stopu promene u većini ruralnih naselja sve četiri opštine. Stalnu negativnu stopu ukupne promene u periodu od 1971. do 2011. godine beleže udaljenija ruralna naselja opštine Grude.

Tabela 2. Podela naselja prema broju stanovnika u opštinama Zapadnohercegovačke županije u periodu od 1961. do 2011. godine

Opština	Broj stanovnika	1961.	1971.	1981.	1991.	2011.
		Broj naselja				
Grude	Manje od 200	/	/	/	2	3
	Od 200 do 500	3	3	3	3	2
	Od 501 do 1000	2	2	2	2	2
	Od 1001 do 2000	/	/	2	3	3
	Više od 2000	6	6	4	3	3
	Ukupno naselja	11	11	11	13	13
Š. Brijeg	manje od 200	/	/	1	3	7
	Od 200 do 500	10	9	8	10	10
	Od 501 do 1000	13	15	16	14	9
	Od 1001 do 2000	7	5	4	7	6
	Više od 2000	1	2	2	1	2
	Ukupno naselja	31	31	31	35	34
Ljubuški	Manje od 200	3	3	3	3	7
	Od 200 do 500	10	10	12	13	10
	Od 501 do 1000	14	14	14	10	11
	Od 1001 do 2000	5	5	5	6	4
	Više od 2000	3	3	3	3	3
	Ukupno naselja	35	35	35	35	35
Posušje	Manje od 200	1	1	1	2	4
	Od 200 do 500	1	1	3	2	/
	Od 501 do 1000	7	6	6	8	9
	Od 1001 do 2000	8	9	6	5	3
	Više od 2000	/	/	1	1	1
	Ukupno naselja	17	17	17	18	17
ŽZH	Manje od 200	4	4	5	10	21
	Od 200 do 500	24	21	24	28	22
	Od 501 do 1000	35	36	38	34	31
	Od 1001 do 2000	19	19	17	21	16
	Više od 2000	10	11	10	8	9
	Ukupno naselja	94	94	94	101	99

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. godine (1975).; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine, (1983).; Popis stanovništva, domaćinstava/kućanstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine (1998).; Zapadnohercegovački kanton u brojkama (2012); Podaci iz župa Zapadnohercegovačke županije (2011)

Tabela 3. Stopa ukupne promene broja stanovnika Zapadnohercegovačke županije po opštinama od 1961. do 2011. godine; (u ‰)

Opština	1961-1971.	1971-1981.	1981-1991.	1991-2011.
Grude	1,2	-7,5	-7,9	-4,4
Široki Brijeg	10,4	-4	3,6	-0,1
Ljubuški	6,2	-2,4	2,7	-13,0
Posušje	6,5	-2,5	4,1	-0,4
ZHŽ	6,3	-3,9	1,1	-5,1

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. godine (1975); Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine, (1983); Popis stanovništva, domaćinstava/kućanstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine (1998); Zapadnohercegovački kanton u brojkama (2012)

Analizom popisa stanovništva 1971., 1991. i procena broja stanovnika Županije 2011. godine, broj stanovnika u opštinama današnje Županije se smanjio sa 91 636 na 81 523, tj. za 11% (uz negativnu prosečnu godišnju stopu rasta koja iznosi -0,15%), dok je pre rata 90-ih godina ovaj pad iznosio 3%. Gledano po opštinama u predratnom periodu, najveće smanjenje broja stanovnika beleže opština Grude (14,8%) i opštini Široki Brijeg (0,5%), uz neznatno povećanje broja stanovnika u opštinama Posušje (1,5%) i Ljubuški (0,3%).

Procena broja stanovnika Zapadnohercegovačke županije 2011. godine, usled ratnih događanja, intenzivnog odseljavanja i smanjenja reprodukcije stanovništva, pokazuje ogromne i zabrinjavajuće razlike u odnosu na popise stanovništva 1971. i 1991. godine. U periodu od 1971. i 2011. godine Županija beleži najviši pad stanovništva na području opštine Grude (19,4%) te Ljubuški (16,4%). Najmanji pad beleži područje opštine Široki Brijeg (3,2%) šta je razumljivo s obzirom na središnju funkciju koju ovo naselje ima u administrativnom sastavu Županije (Tabela 4). Prigradska naselja kao i naselja uz saobraćajnice se razvijaju i beleže porast stanovnika zbog povoljnijih prilika za rad i školovanje mladih. Naselja u perifernim brdskim i planinskim delovima beleže pad broja stanovnika i većina na pragu su izumiranja jer mlado stanovništvo odlazi u potrazi za boljim životom u gradske centre ili inostranstvo. Starije stanovništvo primorano je da ostaje uz minimalne uslove bolje kvalitete života u pasivnim i zapuštenim delovima Županije.

Na intenzitet depopulacije u naseljima Zapadnohercegovačke županije u periodu 1971-2011. godine najbolje ukazuje promena veličine naselja. U četrdesetogodišnjem periodu broj najmanjih naselja je rastao zbog intezivnog iseljavanja mladog stanovništva. Najveći deo ovih najmanjih naselja nalazi se na brdskom području Županije (periferni delovi svih opština). Nadalje, u istom periodu povećava se broj naselja s manje od 500 stanovnika.

Ni jedno naselje u Županiji iz popisa 1971. godine nije brojalo preko 5000 stanovnika, što znači da se još uvek stanovništvo zadržavalo u ruralnim sredinama iako su preseljenja započela industrijalizacijom i odlaskom na privremeni rad u inostranstvo. Jedino centralno naselje Široki Brijeg na području Županije prema popisu iz 1991. godine broji više od 5000 stanovnika.

Poređenjem položaja naselja s obzirom na broj stanovnika 1971, 1991. i 2011. godine jasno se uočava da se težište naseljenosti premestilo u centralna opštinska naselja i pri-

Tabela 4. Opšti podaci o broju stanovnika za opštine Zapadnohercegovačke županije prema popisima 1971, 1991. godine, procena za 2011. godinu; (u%)

Opština	Br. stanovnika 1971.	Br. stanovnika 1991.	Br. stanovnika 2011.	Promena 1971-1991.	Promena 1971-2011.
Grude	19203	16358	15482	-14,8	-19,4
Široki Brijeg	27282	27160	26413	-0,5	-3,2
Ljubuški	28269	28340	23634	0,3	-16,4
Posušje	16882	17134	15994	1,5	-5,3
ZHŽ	91636	88992	81523	-2,9	-11,0

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. godine (1975); Popis stanovništva, domaćinstava/kućanstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine (1998); Podaci iz župa Zapadnohercegovačke županije (2011); Zapadnohercegovački kanton u brojkama (2011)

gradska naselja, te naselja uz glavne saobraćajnice. Uzroci ovakvoga prostornog rasporeda stanovništva i povećanja broja najmanjih naselja su brojni (Lukić i drugi, 2012). Brdsko-planinska naselja su već više decenija emigracijsko područje čiji se broj stanovnika neprestano smanjuje ne samo kao posledica iseljavanja već i dugotrajnog pada nataliteta.

Deagrarizacija ruralnih područja te industrijalizacija i urbanizacija prigradskih područja Zapadnohercegovačke županije osnovni su uzrok depopulacije u brdskim naseljima. Proces depopulacije brdskih sela se intenzivirao nakon 70-ih godina prošlog veka, te nakon rata 90-ih kao posledica političkih promena, i loših ekonomskih prilika u posleratnom periodu. Nažalost, zbog navedenih okolnosti neka su naselja u potpunosti izumrla prema proceni 2011. godine (planinska naselja Bare i Vučipolje - opština Posušje). Isti proces je uočen u susednoj Hrvatskoj, koja je na desetak kilometara od Zapadnohercegovačke županije i koja je, prema fizičko geografskim karakteristikama, vrlo slična Županiji (Glamuzina, 2009).

ZAKLJUČAK

Područje Bosne i Hercegovine, pa tako i Zapadnohercegovačke županije, tokom 20. veka zabeležilo je snažnu spoljašnju i unutrašnju migraciju koja je prvenstveno bila uzrokovana ekonomskim i političkim faktorima. Zbog agrarne prenaseljenosti, visokog prirodnog priraštaja seoskog stanovništva i krize u agrarnoj proizvodnji, kao i pogoršanja društveno-ekonomskih prilika stanovništvo je bilo primorano na iseljavanje. Otvaranjem jugoslavenskih granica 60-ih godina prošlog veka značajan broj stanovnika iz Bosne i Hercegovine, pa i stanovništvo Zapadnohercegovačke županije, odlučio se na odlazak na privremeni rad u inostranstvo koji se često pretvarao u trajno iseljenje. Ubrzana deagrarizacija i deruralizacija u Bosni i Hercegovini nakon Drugoga svetskog rata nisu bili adekvatno praćeni otvaranjem novih radnih mesta u sekundarnim i terciarnim delatnostima, što je rezultiralo velikom nezaposlenošću pa je stanovništvo bilo prisiljeno potražiti zaposlenje u evropskim zemljama na čijim tržištima rada je postojala potražnja za radnicima.

Društveno-ekonomske prilike u zemlji nakon Drugoga svetskog rata, podsticale su preseljenje iz pasivnih ruralnih krajeva u urbane centre. Usled iseljavanja mladog, radnoaktivnog stanovništva došlo je do nesrazmera između demografskih resursa u gradskim naseljima i ruralnim delovima. Navedena neravnoteža znatno je doprinela destabilizaciji i depopulaciji seoskih krajeva Zapadnohercegovačke županije.

Populacioni razvitak Zapadnohercegovačke županije u 20. veku može se podeliti na dve faze – prva faza trajala je do 70-ih, a druga od 1970-ih do danas. U prvoj fazi razvika Županija je beležila stalan rast broja stanovnika, koji je prvenstveno bio rezultat pozitivnog prirodnog priraštaja. Rast broja stanovnika trajao je do 1971. godine, kada je pod uticajem industrijalizacije došlo do ruralnog egzodusa stanovništva. Nakon toga Županiju obeležava populaciona regresija, koja je u prvom redu uzrokovana negativnim migracijskim saldom. Depopulacija u planinskom i brdskom području Županije započela je već krajem 70-ih i s vremenom se sve više intenzivirala. Osnovni uzrok ovakvih razlika u demografskom razvitku sastavnih delova Županije je privredni razvitak gradskih i prigradskih naselja s jedne strane te deruralizacija i deagrarijacija brdsko-planinskih naselja s druge strane. Depopulacija većeg dela brdskih područja Zapadnohercegovačke županije beleži se i u periodu 1981-2011. godine kada su zbog društveno-ekonomskih faktora brdska područja dodatno gubila stanovništvo (5536 lica) na području Županije.

Savremene društveno-ekonomske promene u Zapadnohercegovačkoj Županiji odvijale su se u skladu s društveno-ekonomskim prilikama i dominantnim trendovima u čitavoj Republici Bosni i Hercegovini, ali i pod uticajem specifičnih regionalnih prilika. Sve te promene značajno su uticale na prostornu i funkcionalnu transformaciju naselja u Županiji. Među faktorima i procesima koji su imali ključan uticaj na fizionomsku i funkcionalnu transformaciju prostora svakako su, deagrarijacija, deruralizacija, rat 90-tih godina te razvitak sekundarnih i tercijarnih delatnosti. Najveći deo gradskih područja pod pritiskom je stanovništva i privrede na područjima cele Bosne i Hercegovine.

LITERATURA

- Bubalo-Živković, M., Kovačević, T, Ivkov, A. (2010). Migration in the Former Yugoslav Republics, Migrations From and To Southeastern Europe, Bologna: Longo Editore Ravenna.
- Crkvenčić, I. (1981). Socijalnogeografski aspekti pojave ugara, odnosno neobrađenih oranica. Zagreb: Geografski glasnik, 43.
- Galić, J. (2012). Stanovništvo i naselja općine Široki Brijeg od 1948. do 2011. godine, Sutton, Široki Brijeg.
- Glamuzina, M., Glamuzina, N., Šiljeg, A. (2009). Demogeografski aspekti ruralnih dijelova srednjodalmatinske zagore, Prvi međunarodni geografski znanstveni simpozij-Transformacija ruralnog područja u uvjetima tranzicije i integriranja u Europsku Uniju, Kaštela.
- Lukic, T., Stojsavljevic, R., Đurđev, B., Nagy, I., Dercan D. (2012). Depopulation in the Western Balkan countries, European Journal of Geography 3, no. 2.

- Markotić, A. (1973): Stanovništvo zapadne Hercegovine 1948-1971. Prilog poznavanju socio-geografskih utjecaja na njegovu dinamiku i strukturu, (magistarski rad), Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Markotić, A. (2006a). Promjene u demografskoj slici Širokog Brijega u 20. stoljeću, [www.pobijeni.info/dokumenti/samostan/Brig/ Promjene-demografske-slike.pdf](http://www.pobijeni.info/dokumenti/samostan/Brig/Promjene-demografske-slike.pdf), 21. 10. 2013.)
- Nejašmić, I. (2005). Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima. Zagreb: Školska knjiga.
- Wertheimer-Baletić, A. (1999). Stanovništvo i razvoj. Zagreb: Mate.

Izvori

- Popis stanovništva 1961. godine. (1965). Beograd: Savezni zavod za statistiku
- Popis stanovništva i stanova 1971. (1975). Beograd: Savezni zavod za statistiku
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine. (1983). Sarajevo: Zavod za statistiku
- Popis stanovništva, domaćinstava/kućanstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine. Uporedni podaci 1971, 1981, 1991. (2013). Sarajevo: Federalni zavod za statistiku
- Prostorni plan Županije Zapadnohercegovačke za period od 2008. do 2028. godine. (2012). Zagreb/Mostar/Čitluk: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i zaštite okoliša Zapadnohercegovačke županije
- Statistička služba opštine Široki Brijeg. (2012). Široki Brijeg: Zapadnohercegovački kanton u brojkama
- Zapadnohercegovački kanton u brojkama. (2012). Sarajevo: Federalni zavod za statistiku